
КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

Отримано: 12 вересня 2023 р.

Прорецензовано: 1 жовтня 2023 р.

Прийнято до друку: 15 жовтня 2023 р.

e-mail: 0983202692@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5331-1898>

e-mail: halynatsaryk@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0994-2910>

e-mail: zlotko_007@yahoo.co.uk

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3086-9503>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-19(87)-8-11

Застріжна Л. В., Царик Г. М., Снітовська О. Й. Когнітивне моделювання англомовної медичної термінології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 19(87). С. 8–11.

УДК: 811.111:61:001.4

Застріжна Лідія Володимирівна,
старший викладач кафедри латинської та іноземних мов,
Львівський національний університет імені Данила Галицького
Царик Галина Михайлівна,
старший викладач кафедри латинської та іноземних мов,
Львівський національний університет імені Данила Галицького
Снітовська Ольга Йосипівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри латинської та іноземних мов,
Львівський національний університет імені Данила Галицького

КОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Мова – одна з найважливіших когнітивних структур, що перебуває в центрі всієї когнітивної діяльності людини, оскільки в ній зосереджуються та зберігаються найрізноманітніші наукові, світоглядні, побутові, поведінкові та інші знання. Когнітивне моделювання англомовної медичної термінології зумовлене використанням професійних термінів з науковою систематизацією, що надає особливого значення. Професійні терміни мають соціальне значення і неправильне їх використання може мати негайний вплив при наданні медичної допомоги. Проведення дослідження англомовної термінології в русло мовного моделювання зумовлено новим поглядом на термін як на мовну одиницю, за допомогою якої кодується, зберігається, переробляється і декодується інформація про спеціальне поняття, яке створюється і сприймається людиною у процесі науково-практичної діяльності. Зосередження дослідницької уваги на особливостях термінологічної номінації в різних мікросистемах англомовної медичної термінології дає підстави структурувати знання в когнітивному контексті. Стаття системно представляє англомовну медичну термінологію, описує деякі семантичні аспекти функціонування термінів, здійснює комплексне перекладознавче порівнювання медичної лексики англійської та української мов, розпізнає спільні та відмінні риси неповних мовних еквівалентів, визначає та окреслює межі термінології медицини, встановлює лексико-семантичні характеристики англомовної медичної термінології та означає характер лексико-семантичних відношень всередині терміносистеми (явища полісемії, синонімії) та визначає перекладні відповідники термінів.

Ключові слова: англомовна термінологія, терміноелементи, когнітивне моделювання, терміносистема, когнітивізм, медичний термін, семантична структура, епонім.

Lidiya Zastrizhna,
senior lecturer, Department of Latin and Foreign Languages,
Lviv National University named after Danylo Halytsky
Halyna Tsaryk,
senior lecturer, Department of Latin and Foreign Languages,
Lviv National University named after Danylo Halytsky
Olha Snitovska,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Latin and Foreign Languages,
Lviv National University named after Danylo Halytsky

COGNITIVE MODELING OF ENGLISH-LANGUAGE MEDICAL TERMINOLOGY

Language is one of the most important cognitive structures, which is at the center of all human cognitive activity, as it concentrates and accumulates a wide range of scientific, worldview, everyday, behavioral and other knowledge. The importance of cognitive modeling

of English-language terminology is determined by the use of professional terms and the formation of their content using a systematic scientific approach, which acquires special importance. After all, professional terminology is not only a conceptual and terminological means of transmitting information, but also a legal basis for decision-making and organization of executive actions. Basic terms have a social meaning and their incorrect use can negatively affect the quality of medical care. Conducting a study of English terminology in the direction of language modeling is conditioned by a new look at the term as a linguistic unit, with the help of which information about a special concept that is created and perceived by a person in the process of scientific and practical activity is encoded, stored, processed and decoded. Focusing research attention on the peculiarities of terminological nomination in various microsystems of English-language medical terminology provides grounds for structuring knowledge in a cognitive context. The article systematically presents English-language medical terminology, describes some semantic aspects of the functioning of terms, carries out a complex translation equalization of the medical vocabulary of English and Ukrainian languages, describes the common and distinctive features of incomplete translation counterparts at the lexical-semantic level, defines and outlines the boundaries of medical terminology, establishes lexical-semantic characteristics of English-language medical terminology, defines the nature of lexical-semantic relations within the term system (phenomena of polysemy, synonymy) and determines translational equivalents of terms.

Keywords: English terminology, term elements, cognitive modeling, term system, cognitivism, medical term, semantic structure, eponym.

Медична лексика формувалась на власній історичній мовній основі, використовуючи все, що виробила світова цивілізація. Медична термінологія видозмінюється, пристосовуючись до потреб сучасності. Одним із важливих результатів когнітивізму як нової наукової парадигми є ідея про нерозривний зв'язок процесів, що відбуваються в людській свідомості, мисленні, пам'яті та процесів, які визначають розуміння мовних повідомлень. Когнітивні аспекти лінгвістичного дослідження становлять великий інтерес для термінознавства, оскільки термінологія має найтісніший зв'язок з розумовими процесами. Особливості когнітивного підходу у вивченні термінології пов'язані з тим, що поява та використання терміна спирається переважно, хоч і не виключно, на раціональне мислення, саме – на категоризацію та класифікацію. Своєрідність когнітивної суті терміну характеризується поняттями та уявленнями щодо системності терміна. Під терміном розуміють оперативну, змістовну одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу зображеної в людській психіці. [Полложин, 1999:220]. Когнітивні аспекти дослідження в сучасній лінгвістиці, особливо цікаві для термінології. Сучасний стан англійської термінології визначається кумулятивним характером медичних знань, накопичених у пам'яті людства задовго до появи писемності, а власне древні тексти медичного змісту, що дійшли до наших днів, налічують понад 22 століття (Єгипетські папіруси II ст. до н.е.). Древньогрецькі і латинські трактати заклали основи медичної термінології, а саме древньогрецька мова протягом віків виконувала функцію міжнародної мови медицини, та після кризи античного світу ця функція перейшла до латини. Тому не дивно, що протягом усього наступного розвитку медичної науки медичні терміни греко-латинської етимології проникли до терміносистем національних мов, асимілюючись у них та перетворюючись в інтернаціоналізми. [Перхач, 2010:60].

Зацікавленість термінологією медичної галузі засвідчено численною кількістю наукових праць у царині лінгвістики. Зокрема це праці Г. Краковецької і М. Терехова, О. Бадзінського, О. Барташова й С. Синявської, Н. Місник, Т. Лепехи, А. Суходольської, О.Петрова, І. Корнейко.

Новий погляд на термін як на мовну одиницю, за допомогою якої кодується, зберігається та переробляється інформація для науково-практичної діяльності людини зумовлює проведення дослідження термінології у русло мовного моделювання. Терміноелементи кодуються за допомогою конкретних терміноелементів греко-латинського походження, які мають спеціальну професійну інформативність і визначають належність терміна до відкритого термінотвірного ряду. Так, терміноелемент “oma” – є ономазіологічним базисом численних термінів “*Tumors of the Eye and Adnexa*”, оскільки він домінує поняття “пухлина”, яка є ключовим у даній галузі медичного знання, e.g. *osteomalipoma*...; терміноелемент “itis”, що об'єктивує поняття “запальний процес” є опорним елементом термінів, які формують терміногалуз “*Inflammations*” e.g. *stomatitis, dermatitis*... За допомогою терміноелемента “ia” зі значенням “стан” утворюються терміни, які вербалізують медичні знання в галузях “*Functional Disturbances of Blood*” e.g. *hemophilia, neutrophilia, leukocytopenia*... , і “*Congenital and Development Anomalies*” e.g. *anorexia, anisomelia, ankylocheilia*, терміноелементи – “pathy”, “osis” зі значенням “патологічний стан” є опорними в численних термінах “*Dystrophies and Degenerations*” e.g. *pneumopathy, retinopathy, mucoviscidosis*. В медичній практиці застосовуються різноманітні як загальномедичні так і специфічні методи дослідження. Так, *Physical studies* (Фізичні обстеження) включають віддіслівні іменники з латинським суфіксом *-tion* зі значенням “дія”, “процес”, а саме: *inspection, examination* – зовнішній огляд, *palpation*- пальпація, обстеження за допомогою рук для визначення меж органу або пухлини, ступінь податливості різних ділянок; *auscultation*- аускультация, діагностичне вислуховування звуків, що виробляються різними структурами тіла. *Laboratory studies* (Лабораторні дослідження) вербалізують терміни, що позначають лабораторні методи дослідження, що проводяться на середовищах і тканинах поза організмом хворого і базуються на досягненнях фундаментальних наук – мікробіології, біохімії, патоморфології, імунології, та ін. [Кукаріна, 2016:440]. У структурному відношенні це складові терміни, побудовані за моделлю: **Adj.-N, NN** з термінокомпонентом **test**. Наприклад: *microbiological (bacterial, viral, fungal, mycoplasmic, etc.) tests: biochemical (blood, urine, saliva, tear, lipid, hormonal, protein) tests; immunologic (allergic, immunoglobulin, autoimmune) tests; cytogenetic (Trisomy, X-chromosomal) tests*. У терміносистему *Methods of Treatment* входять монолексемні номінативні терміни та полілексемні терміноодиниці, що включають складові терміни, побудовані по синтаксичній моделі: **Adj.-N, NN**, наприклад монолексемні терміни *photocoagulation, immunization, inoculation*, полісемні терміни – *perioral injection, diet correction, laser stimulation* і т.д. Композити або полілексемні терміни, побудовані за лінгвокогнітивною моделлю: *сносіб-метод лікування + therapy* також є складовими даної терміносистеми. Наприклад, *cryotherapy* (гр. *cryos* -холод) кріотерапія; *drug therapy* – медикаментозне лікування, *insulin therapy* –інсулінотерапія, *vitamin therapy*– вітамінотерапія і т.д.

Вживання епонімів є однією з найбільш продуктивних сфер лексики сучасної медицини. Позначення хвороби, синдрому, симптому, лабораторного аналізу тощо за іменем людини, яка вперше виявила чи описала її, наприклад *Parkinson disease, Purkinje fibers, Botkin disease, Landolfi's sign*. Головною умовою творення епонімичних термінів є історична згадка про існування тих чи інших осіб, чий імена складають основу творення епонімів. Медична лексика багата епонімами. Так, у неврології на терміни-епоніми припадає до 30% від загальної кількості термінів, в англійській травматологічній

термінології епоніми складають 10% від загальної кількості терміноодиниць, хоча в медсестринській справі вони майже відсутні. Б. Михайлишин вважає, що виникнення таких термінів пов'язане з позамовними факторами: історичними, соціальними, психологічними [Михайлишин, 1994:45-50]. Більшість епонімів англословної термінології піддаються як орфографічній, так і фонетичній трансформації, наприклад *Loeffler's disease* – *хвороба Лефлера*, *Meunert's commissure* – *Майнерта спайка*, тобто адаптуються до мови реципієнта. Терміни-епоніми дають сприяють глибшому пізнанню історії медицини, адже епоніми відображають частину культури та історії. Надзвичайно часто в галузі медицини використовуються метафори для опису явища шляхом порівняння з добре відомим предметом (*Swiss cheese appearance* – *вигляд швейцарського сиру*; *sponge kidney* – *губчаста нирка*). Для порівняння використовуються певні фізичні характеристики: зовнішній вигляд, форма, колір, світлова характеристика іт.д. Так, моделюючи кольорову характеристику медичного феномен *chocolate cyst*, *flammeus nevus*, тобто *киста* не коричнева, а шоколадного кольору, *nevus* не пурпурний, а кольору вогню. В результаті термін виходить більш наочним, а отже, і більш ефективним. Слід також відзначити, що образність багатьох асоціативних термінів прихована за їх греко-латинським походженням. Так, наприклад *logophthalmos* походить від грец. *logos-заєць* + *ophthalmos-око*; однією з характерних ознак цього синдрому є неповне змикання повік, як у зайця. Образність даного терміна простежується і в його латинізованому еквіваленті: *occulus leparinus* (лат. *oculus* -око+ *lepus* – заєць). Сучасна англословна медична терміносистема представляє неправильні дієслова германського походження у функції термінів, що виражають певні дії фізіологічного процесу чи стану (*cut*- прорізуватися (про зуби); *bear* – народжувати; *hurt*- боліти); дії медичної процедури (*burn* – припікати; *draw* – видаляти (зуб); *freeze* – знеболювати, (*feel* – відчувати, почувати, сприймати; *spread* – розповсюджуватися). Досліджувані твірні основи кореневих дієслів медичних термінів набули термінологічного значення унаслідок семантично виникнення нового термінологічного значення. При застосуванні терміна в новому лексичному середовищі, слово може набувати нового, термінологічного значення і як наслідок, виникає новий термін, що становить невід'ємну частину термінологічної системи.

Метафори – слова чи словосполучення вжиті в переносному значенні для позначення якогось поняття в медичній термінології за подібністю певних ознак класифікують як мовні та мовленнєві або образні (індивідуально-авторські). Мовні метафори перекладаються шляхом вибору словникового відповідника, причому не обов'язково метафоричним словом. Якщо мовна метафора перекладається метафорою, остання не обов'язково містить такий ж образ, як відповідна метафора у мові оригіналу. Наприклад, українським відповідником метафоричного терміну *ball* може бути метафоричний український термін м'яч: *eyeball* – *очне яблуко*; або англійський метафоричний термін *car* перекладається як *цибулина*: *ileum car* – *цибулина клубової кишки*. Медичні мовні терміни-метафори можуть передаватися наступними способами: 1) метафоричним словом: *abdominal ring* – *пахове кільце*; *axon hillock* -аксонний *горбик*; *bronchial tree* – бронхіальне *дерево*; 2) нематафоричним словом – *abrasion spoon* – *кюретка*; *agar plate* – *шар живильного середовища*. Вибір варіанту перекладу визначається залежно від загального стилістичного аналізу тексту. Образні метафори можуть співпадати у мовній концептуальній картині світу у двох мовах, або можуть мати інше вираження. Мовленнєві метафори можуть перекладатися метафоричним словом з подібним характером образності: *nail bed* – нігтьове *ложе*, *stationary bridge*- незнімний *мостоподобний* зубний протез; метафоричним словом з іншим характером образності: *aortic spindle* – *цибулина* аорти; нематафоричним словом, що передає тільки денотативний зміст англійського метафоричного слова, а не образність: *cradle cap* – *себорейний дерматит*, *dog disease* – *флеботомна пропасниця*. Слід зауважити, що зараз спостерігається тенденція до збереження метафоричної образності при перекладі медичних метафоричних термінів українською мовою. [Карабан, 2002:358]

Сучасна англословна термінологія становить собою відкриту і динамічну систему, пов'язану з розвитком та ускладненням понятійного апарату медицини, впровадженням нових технологій та методів дослідження і лікування. Когнітивний підхід до дослідження мовних явищ, пов'язаний з розглядом способів отримання, обробки, зберігання та використання людського знання, надзвичайно актуальний у процесі вивчення термінологічної діяльності. Сучасна англійська медична термінологія відображає систему взаємозв'язаних ієрархічно співвідпорядкованих терміногалузей, які відбивають складність та ієрархію співвідносних з ними понять. Метод когнітивно-мовного моделювання виокремлює кілька еталонних когнітивних моделей, що структурують семантику терміноодиниць та їх мовну форму. Уніфікація моделей терміноелементів засвідчує впорядкованість наявних медичних термінів та уможливило прогнозування появи нових незалежних термінів в медичній термінології. Надзвичайно важливе значення комунікативної досліджуваної терміносистеми пов'язане із взаємозв'язками з літературною мовою, загальнонауковою, професійною та іншими термінологічними системами, а також активним застосуванням у нефаховій галузі. Сучасна медична термінологія має бути зрозумілою та доступною, як для інформаційного обміну всередині медичної галузі в Україні, так і в світовому медичному інформаційному просторі.

Література:

1. Карабан В. І. Переклад наукової і технічної літератури: Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2002. 564 с.
2. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу: підручник. Вінниця: Нова книга, 2006. 592 с.
3. Кукаріна А. Д. Способи перекладу еліпсів та епонімів у медичному дискурсі. *Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє*: Матеріали наук.-практ. конф. К.: ГО "Київська наукова організація педагогіки та психології", 2016. С. 24–27.
4. Михайлишин Б. П. З історії термінів-епонімів. *Мовознавство*. 1994. № 4–5. С. 45–50.
5. Кінцеві греко-латинські терміноелементи в "Українсько-латинсько-англійському енциклопедичному медичному словнику" / Р.-Ю. Т. Перхач., Л.І. Петрух, І.М. Головка, М.З.Джура. *Проблеми української термінології*: Матеріали XI Міжн. конф. / Словосвіт 2010: Львів: Вид.-во ЛП, 2010. С. 66–71.
6. Полужин М. М. Функціональний і когнітивний аспект англійського словотворення. Ужгород: Закарпаття, 1999. 240 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля К, 2008. 712 с.

References:

1. Karaban V. I. Pereklad naukovoї i tekhnichnoi literatury: Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy. Vinnytsia: Nova knyha, 2002. 564 s.
2. Kiyak T. R. Teoriia ta praktyka perekladu: pidruchnyk. Vinnytsia: Nova knyha, 2006. 592 s.

3. Kukarina A.D. Sposoby perekladu elipsiv ta eponimiv u medychnomu dyskursi. Suchasna systema osvity i vykhovannia: dosvid mynuloho–pohliad u maibutnie: Materialy nauk.-prakt. konf./ K.: HO “Kyivska naukova orhanizatsiia pedahohiky ta psykhologii”, 2016. S. 24-27.
4. Mykhailyshyn B.P. Z istorii terminiv-eponimiv/ B.P. Mykhailyshyn//Movoznavstvo.- 1994-№ 4-5. S.45-50.
5. Kintsevi hreko-latynski terminoelementy v “Ukrainsko-latynsko-anhliiskomu entsyklopedychnomu medychnomu slovnyku”/ R.-Yu. T. Perkhach, L.I. Petrukh, I.M. Holovko, M.Z.Dzhura. Problemy ukrainskoi terminologii: Materialy KhI Mizhn. konf. / Slovosvit 2010: Lviv: Vyd.-vo LP, 2010. S.66-71.
6. Poliuzhyn M.M. Funktsionalnyi i kohnityvnyi aspekt anhliiskoho slovotvorennia. Uzhhorod: Zakarpattia, 1999. 240 s.
7. Selivanova O.O. Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy: pidruchnyk. Poltava:Dovkillia K, 2008. 712 s.